

EGY BÁNSÁGI REFORMÁTUS FALU HŐSTÖRTÉNETE

Járt-e a bíró a király előtt Bécsben?

A NAGY magyar bánáti kálvinista gyülekezetnek, Torontál-vásárhelynek⁹, az 1794-ben történt újratelepítése óta volt néhány kimagasló vezetője. Közöttük számon tartják id. Tóth Sámuel bírót. A falu történetét írván, 1938-ban megemlékezik róla a két szerző, Gachal János és Tóth Sámuel – a fentebb említettnek az ivadéka – is.¹⁰ Mintha népmesét olvasnánk a könyvben: A bírónak és Mező István jegyzőnek 1872-ben a falu varratott egy-egy zsinóros díszruhát, s megbízták őket, menjenek Bécsbe a királyhoz, Ferenc Józsefhez, és kérjék meg, hogy adjon a községnek vásártartási jogot. A király előtt előadták kérelmüket. Éppen csak a mesebeli megszólítás hiányzik a történetből: „*Felséges királyom! Életem, halálom a kezedbe ajánlom, adjál nekünk vásárt.*” Ő kegyes volt. A következő évben már meg is tartották az elsőt. És a vásár jövedelméből még ma is élnek a helybeliek.

Aki nem hiszi, járjon utána!

Tény, hogy a vásárokat azóta is rendre megszervezik, jelentősége ugyan erősen csökkent az utóbbi bő fél évszázadban, de a falunak ma is tetemes bevétele van belőle.

A bánásági részek csak az 1718-as pozsareváci béke után szabadultak meg a Török Birodalomból, ekkortól lehetett, kellett megkezdeni a polgári élet szervezését. Abban az időben Magyarország sok helysége rendelkezett már vásártartási engedéllyel, s mindegyiknek igen nagy haszna származott belőle. A bánásági részekben ekkor kezdett az osztrák császár a birodalmába beke-

⁹ A helység neve a magyar köznyelvben több változatban is él. Legelterjedtebb a Debelyacsa, de használatos a Debelyács, Debellács is.

¹⁰ A debelyácsi Református Keresztyén Egyház emlékkönyve; a templom 100 éves jubileuma alkalmából / Összeállította: Gachal János esperes és Tóth Sámuel okl. jegyző, 1838–1938; Kiadta a debelyácsi református hitközség.

belezni szánt Magyar Királyság területén álló városoknak vásártartási jogot adni. Elsőnek természetesen a nagyobbak kaptak: Temesvár, Nagybecskerek. Nyomban utánuk a hozzájuk képest jelentéktelen új helység, Debelyacsa, amelynek a török előtti időkből semmi nyoma. A jóval nagyobb Nagyikinda, Versec, Törökbecse stb. csak utána. Debelyacsa előjárósága nem számított rosszul, a déli végek leghíresebb vásárává fejlődött az övék. Történelmi följegyzések szerint szinte az egész akkori Magyarországról, de sokkal nagyobb régióból, az egész Balkán-félszigetről, Erdélyből, az Adria vidékéről is jártak ide adni és venni. Még még messzebről is. Esetenként török, görög, bolgár, arab, albán, olasz, cseh, belga lókereskedők is megfordultak a vásáron. Általában a hadseregük számára keresték a megfelelő lovat, s az emberállomány élelmezésére szarvasmarhát, juhot. Kézművesek hada¹¹ szintén hozta a portékáját: felvidéki tótok, erdélyi románok és szászok, mindenféle mesterek, mutatványosok, kereskedők, kupecok, lacikonyhások... Akik valamennyien fizettek a jogért, hogy árujukat vagy szolgáltatásukat a vásár területén pénzre válthassák. A hét határra szóló rendezvény a XIX. és a XX. század fordulójának évtizedeiben hétfőn kezdődött, és vasárnap ért véget! Ha figyelembe vesszük, hogy egy-egy kocsirakomány áruért, valamint egy-egy számosállatért néhány korona illetéket kellett fizetni, s hogy a felhajtás csupán lovakból elérte vásáronként a harminc-negyvenezret, amire szintén Kalapisnál találunk adatokat, akkor kiszámíthatjuk, hogy egy-egy vásár alkalmával a község bevétele milyen elképesztően nagy lehetett. A falunak majdnem annyi volt a jövedelme az évi négy vásárból, mintha kétszeres adót fizetne minden adóköteles lakója. A faluba vezető minden úton vámot szedtek a vásárrendezők. Igen sokan és igen

¹¹ Kalapis Zoltán: Balladaénekesek, mesemondók, vásárosok c. kötetében (Forum Kiadó, Újvidék, 1980) felsorolja az alábbi, a vásáron számba vett mesterségek űzőit: német szűcs, magyar szűcs, sipkás, varga, tímár, kalapos, rézműves, üveges, szappanos, pék, kenyérsütő, asztalos, szelelőrostás, szűrszabó, cipész, csizmadia, bocskoros, arany- és ezüstműves, szítás, bádogos, gyapotfestő, mézesbábos, gombkötő, szíjgyártó, nyerges, puskaműves, cinköntő, köteles, harisnyakészítő, tarisznyakészítő, borbély, fésűs, lakatos, keményítőkészítő, órás, könyvkötő és könyvárus, kesztyűs, parasztkalapos, esztergályos, szegkovács, köszörús, bognár, kádár, papucsos, paplanos, fazekas, sárgarézöntő, paszományos, szövetszövő.

A bíró. Tóth Sámuel, a vásártartási jog egyik megszerzője jellegzetes díszmagyarban

jól éltek már maguk a vám beszedői is, hiszen a pénz öt százaléka azokat a község által megbízott helybelieket illette meg, akik az úton érkező, árujukat, portékájukat vagy csupán a fellépésük színhelyéül szolgáló sátrukat cipelő szekereket, targoncásokat, lovasokat, gyalogosokat megállították, s kivetették rájuk, majd nyomban be is vasalták rajtuk a járandóságot. Föl is virágozott évtizedekre az egész közösség, még napjainkban is messze földön híresek a torontálvásárhelyi vásárok. A helység nevét is a vásártartási jog megszerzésekor változtatták Debelyacsáról Torontálvásárhelyre, amire a vásártartási jog megszerzése mellett az is indokot adott, hogy az újratelepítéskor sokan érkeztek Hódmezővásárhelyről. A két helység közötti kapcsolat a két világháborút követő lazulás, esetleg teljes szüneteltetés után napjainkban egyre erősödik, s természetesen nem csupán a már említett Hódmezővásárhellyel, hanem a többi kibocsátó helységgel: Makóval, Szentessel és Gyomával is, ahonnan a telepítés idején a falu lakói szintén verbuválódtak.

Valahol nyilván föl van jegyezve, ki mindenki segítette a falut, hogy a bíró és társa eljuthasson öfelsége színe elé, ám történelmi tény, hogy az utazás megesett. Hogy úgy-e, ahogyan Tóth Sámuel fiának, az ifjabbik Tóth Sámuel jegyzőnek Gachal tisztelettel együtt 1938-ban, a ma is álló, messze tájon a legnagyobb református templom építésének 150. évfordulójára megírt falutörténetében olvashatjuk, az már más kérdés. *„Községünk életében megkülönböztetett hely illeti meg az első bírót: id. Tóth Sámuel. Nemcsak azért, mert messze vidéket bejárt és ott szerzett tapasztalatai alapján ő volt az első, aki felvetette az eszmét piaci és vásártartási jog megszerzésére, hanem mert nem nyugodott addig, míg az eszmét valósággá nem váltotta. 1872-ben Mező Istvánval, a jegyzővel együtt Bécsbe utazván, Ferenc József király elé járultak, kérelmük folytán piac és vásártartási jogot nyertek és ezzel tulajdonképpen fundamentumát rakták le Debelyácsa község létezésének és fejlődésének.”*

Furcsállhatjuk, hogy a jogot Bécsből kérték a küldöttség tagjai, hiszen a kiegyezés estzendejét követő években ilyen ügyekben már a magyar minisztériumok voltak illetékesek. A magyarázatot az alábbiakban találhatjuk meg, szintén Kalapist idézve az említett könyvéből. Ő ugyanis megkérte id. Tóth Sámuel ükuno-

**A debelyácsi református Keresztyén egy-
ház emlékkönyve**

a templom 100 éves jubileuma
alkalmából

Összeállította:

Gachal János
esperes

Toth Sámuel
okl. jegyző

1838

1938

Kiadta a debelyácsi református Hitközség

A templom jubileumára kiadott könyv címoldala

káját, Tóth Bélát [Azóta már régen elhunyt, Kalapis adatgyűjtése idején a kántor. – M. M.], mondja el, a családi hagyomány szerint hogyan történt az a nevezetes utazás Bécsbe. Közlése szerint a bíró „...a háromtagú küldöttséggel a Dunagőzhajózási Társaság személyszállítóján a pancsovai kikötőből indult Bécsbe, de csak Budapestig hajóztak, mert megtudták, hogy a vásárlást a kereskedelmi minisztériumban adják.” [Budapesten. – M. M.]

Senkit se zavarjon, hogy a magyarságára oly büszke két szerző nem Torontálvásárhely néven említi a falut az 1938-ban készült könyvükben. A Királyi Jugoszláviában, de az 1950-es évek végéig a titóiban is szigorúan tilos volt a helységek magyar nevének használata. A trianoni idők után az eredetileg kizárólag magyar nevű helységeket, falvakat, városokat – más híján – kitalált szerb (szláv) nevekkel ruházták fel, esetenként muris érvekre hivatkozva. Herceg János, a Délvidék egyik legnagyobb prózaírója közléséből tudjuk például, hogy a drávaszögi Vörösmartból hogyan lett szerb nevű helység. Az úgy történt Herceg szerint, hogy a szlávósítók valamelyike azt hitte, hogy a falu Vörösmarty Mihályról kapta a nevét. Nosza, keresni kell egy szerb író helyette. Az újvidéki Jovan Jovanović szerb költő – Arany és Petőfi szorgalmas fordítója – jutott eszébe valami illetékesnek. A népszerű gyermekversíró, meseköltő művei Zmaj (Sárkány értelmű) írói

A Torontálvásárhelyen 1930. július 15-e és 17-e között tartott zsinat résztvevői

nevén váltak népszerűvé. Ez lett a szintiszta magyar falu új nevének eredete, s lett Vörösmartból Zmajevac.

Valószínűleg nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a két világháború közötti időben Torontálvásárhely községben meghatározó szerepet játszott ez a két említett személy, akik a falu történetét megírták, s velük egyenrangú társ volt a kiemelkedők között Vitkay Gyula helybeli dalszerző, kántortanító. Ő az egyetlen akkori neves falubeli, akinek emlékét ma is ápolni lehet. Ugyanis nem sokkal Gachal tiszteletes kinkeserves halála után Antalfalván (Kovačica), több más torontálvásárhelyi fogvatartottal együtt, ismeretlen körülmények között likvidálták ifj. Tóth Sámuel is. Vitkay valamiképpen megmenekült, s a háború után is vezette

MARHALEVÉL.

Vieh-Pass. — Pasu-portu de vite.

Priepustný list pre *Antalfalva* — Маринскы лист.

Jegyzőkönyvi szám — Protokoll-Nr. 00739
 Num. protocolului — Căno șapincio — lipoj zabechna

1892

1917 *Antalfalva* *801*

A tulajdonos neve és lakhelye	Hajtó neve és lakhelye	Az állat (ok) és Tízrész (bez Tízrész) Vite (tele) — Dobytku — Живнота		Az állat (ok) — bez Tízrész (bez Tízrész) Vite (tele) — Dobytku — Живнота		Megnevezés azon helyek, hvor az állat (ok) hajtat...
		darab-száma	faja	leírása	különböztető jelölés	
Neme and Bohnert bei Eigenhümer	Name and Wohnort bei Tzicher	száma	leírása	leírása	leírása	
Méno a bydlo vlastnika	Méno a bydlo- vlastníka	numerul capetilor	opis	opis	opis	
Ном и обиталище владетеля	Ном и обиталище владетеля	numarul capetilor	opis	opis	opis	
<i>Antalfalva</i>	<i>Antalfalva</i>	<i>egy</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>Antalfalva</i>
<i>Már</i>	<i>Már</i>	<i>egy</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>Antalfalva</i>
<i>Agustya</i>	<i>Agustya</i>	<i>egy</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>Antalfalva</i>
<i>szepes</i>	<i>szepes</i>	<i>egy</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>egy fekete tojó</i>	<i>Antalfalva</i>

Hogy a leírt állat (ok) a közönségen való elhajtása alkalmával egészségesen... találat... és hogy sem a közönségen... veszélyes tagokba... nem utalódik... zsemetl... bizonyították.

Közönségesen marhapasszusnak nevezték, hivatalos nevén járlatlevél.
 A nemzeti türelmetlenséggel sokszor vádolt Magyar Királyság alig követett példája: ezt öt nyelven nyomtatták abban az időben ezen a tájon

egy ideig a nagy hírű falusi énekkart, s korábbi gyakorlatához híven újabbnál újabb dalokat írt. Köztük olyanokat, amelyek az egész magyar nyelvterületen ismertek.

A falu talán éppen akkor élte aranykorát, noha már kisebbségi sorsban, amikor ez a két likvidált vezető és társuk, Vitkay állt az élén. A vásártartással megalapozott és szépen fejlődő gazdasági élet, amelyhez párosult, a nevezettek bölcsességének köszönhetően, a falu összetartása, garancia volt a nemzetiségi hagyományok megőrzésére a legveszedelmesebb korszakban, a véres leszámolások idején is. Annak árán azonban, hogy a virágzó és nemes magyar közösségnek hősei, mártírjai lettek némelyek az említettek közül. Többek között. Az már szinte a kisebbségek sanyarú sorsáról alkotott véleményt erősíti, hogy nem sokkal az ő likvidálásuk után ugyanerre a sorsra jutott a falunak egy, bizonyos tekintetben egészen más beállítottságú vezetője, a Magyararcsernyéről odatelepedett cipésmester, a kommunistasága miatt korábban bebörtönzött Németh Péter is. Németh a Kommunisták Pártja közéleti titkára volt, járási és köztársasági vezető abban az időben, amikor az említett másik két mártírt éppen a kommunisták irányítása alatt álló faluban megölték. A helybeliek önmegtartási reflexeire jellemző, hogy ez a három ember a magyar közösség érdekeit súlyosan veszélyeztető és sértő hatalommal szemben mindig összetartott. A királyi Jugoszlávia és a német megszállás idején a jegyző és a pap rejtegette és segítette az üldözött kommunistákat, a németek által üldözött zsidókat és szerbeket; ezt követően egy merőben más rendszerben pedig a kommunistákkal szemben a párttitkár védte a papot és a jegyzőt. Illetve védte volna, de annyira, hogy maga is mártírrá lett.

A titói felszabadulás során tájunkon több tucat papot likvidáltak, akiket még napjainkban is háborús bűnösökként tart nyilván történelemírásunk.

Ezt tanulják róluk gyermekeink, holott senkiről az említettek közül nem bizonyították be a tettesek, hogy csakugyan háborús bűntetteket követtek volna el. Mártírok ők, kisebbségi sorsunk mártírjai. Nagyon sokan vannak. Egy közülük Gachal János.